

ПОНЯТТЯ ПРО НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

А. О. Телецька

Успіх навчальної діяльності залежить не тільки від засвоєння учнями знань, а й від мотивації навчання, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів. Чим вищий рівень мотивації, тим більше факторів спонукають дитину до діяльності, тим більших результатів вона може досягти. Розвиток в учня позитивної навчальної мотивації є основою ефективності навчального процесу.

Аналіз наукової психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить, що питання мотивації навчання учнів як засобу досягнення результативності навчально-виховного процесу завжди були предметом інтересу вчених. Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський зосереджували увагу на використанні в змісті навчального матеріалу життєвих ситуацій, на необхідності створення сприятливого емоційного мікроклімату для інтелектуальної праці школярів. Серйозними перешкодами на шляху збереження природної допитливості дітей вони вважали зловживання вчителем негативними оцінками, пригнічення та обмеження внутрішньої свободи мотивації дитячої особистості.

У світовій психолого-педагогічній літературі мотивацію досягнень розглядають як внутрішній стан людини, що спонукає її до дії (Х. Хекхаузен). Р. Стернберг, який вивчав можливості прогнозу успіху в різного роду діяльності (навчальній, професійній), за допомогою тестів інтелекту дійшов висновку, що рівень мотивації є кращим прогнозуванням успіху за інтелект.

У сучасній українській психології проблему мотивації досягнень вивчали як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів (В. Волошина); як засіб підвищення знань учнів (М. Воронка); з огляду на формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до навчання (Н. Ібряшкіна).

Проблема формування мотивації навчання розглядається і сучасними педагогами-дослідниками Т. Алексєєнко, Н. Бордовською, А. Марковою, В. Сластьоніним, які виходять з того, що наявність позитивних мотивів спонукає особистість до якісної, інтенсивної реалізації власних задумів, цілей.

Аналіз наукових джерел показує, що в сучасній психолого-педагогічній літературі маємо чимало дефініцій терміна «мотивація». Розглянемо його сутність. У першу чергу вимагає розгляду поняття «мотив». Так, у педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що мотив – це спонукальна причина дій і вчинків людини, тоді як мотивація – система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [2, с. 209]. Н. Бордовська та А. Реан як робоче визначення поняття «мотив» пропонують таке: «Мотив – це внутрішня спонuka особистості до того або іншого вияву активності (діяльність, спілкування, поведінка), пов'язана із задоволенням певної потреби. Як мотиви можуть поставати ідеали, інтереси, переконання, соціальні установки, цінності. ...За всіма переліченими причинами все одно стоять потреби особистості у всьому їх різноманітті (від базових, життєвих, біологічних до вищих соціальних)» [1, с. 184].

А. Столяренко визначає мотиви як усвідомлювані особистістю спонукальні сили конкретного вибору, рішень і дій. Якщо мета – те, до чого прагне людина, то мотив – заради чого, для чого це їй потрібно [9, с. 121]. На думку В. Сластьоніна, мотиви особистості – це потреба (або система потреб) особистості у функції спонуки [8, с. 75].

Отже, уся сукупність мотивів поведінки і діяльності становить основу мотивації особистості. Л. Дзюбка та Л. Гриценюк визначають мотивацію як процес спонукування до діяльності й спілкування задля досягнення певних цілей. Дослідниці виділяють два спонукальних аспекти мотивування: мету і потребу. Потреба людини виявляється з її

внутрішнього боку, тоді як мету складають зовнішні чинники мотивації, зокрема інтереси, цілі, устремління, цінності, ідеали тощо [6, с. 35-37].

І. Зимня мотивацію розглядає як багаторівневу форму регуляції життєдіяльності людини [3, с. 100]. І. Підласий дає таке визначення мотивації – це загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти [7, с. 182]. Науковець зазначає, що мотивація, як динамічний процес, має базуватись на мотивах, які спонукатимуть до певних дій та вчинків, адже саме від них залежить, яким буде подальше рішення.

Отже, на сьогодні в науці немає єдиної думки щодо сутності феномену мотивації. Навчальну мотивацію вчені трактують як процес дії мотивів, що виражає спрямованість особистості активно засвоювати зміст освіти, визначає її діяльність, формуючись у процесі виховання. Уважаємо, що *навчальна мотивація* є спонуканням учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти через різні методи, прийоми, засоби навчання.

Навчальна діяльність є полімотивованою [11]. Існує безліч класифікацій навчальної мотивації. Серед них однією з найпоширеніших є класифікація за видами мотивів, запропонована А. Марковою:

– **соціальні мотиви**: *широкі соціальні мотиви* (борг, відповідальність, розуміння соціальної значимості навчання) полягають у прагненні особистості утвердитися в суспільстві через освіченість та затвердити свій соціальний статус; *вузькі соціальні (позиційні) мотиви* виявляються у прагненні здобути певну посаду в майбутньому, визнання та отримувати гідну винагороду за свою працю; *мотиви соціального співробітництва* – орієнтація на різні способи взаємодії з оточуючими, утвердження своєї ролі і позиції в класі;

– **пізнавальні мотиви**: *широкі пізнавальні мотиви* орієнтуються на ерудицію, здійснюються в задоволенні від самого процесу навчання та його результатів. Пізнавальна діяльність як основа життєдіяльності; *навчально-пізнавальні мотиви* полягають у способах добувати знання та засвоювати конкретні навчальні предмети; *мотиви самоосвіти* – прагнення здобувати додаткові знання [4, с. 24–25].

М. Матюхіна пропонує таку класифікацію мотивів:

– **внутрішні** – мотиви, які проявляються в зацікавленні процесом здобування знань; при перевазі внутрішньої мотивації учні спроможні краще розв'язувати креативні задачі оптимальної складності;

– **зовнішні**: *широкі соціальні мотиви* – обов'язок перед суспільством, батьками; самовизначення, орієнтація на майбутню діяльність; самовдосконалення, саморозвиток у процесі навчання; *вузькі особистісні мотиви* – прагнення до хороших оцінок, до похвал; мотиви лідерства і престижу; *негативні мотиви* – мотиви уникнення неприємностей з боку вчителів, батьків та однолітків.

Зовнішні мотиви навчання можуть мати досить великий вплив на свідомість учня, проте не завжди позитивний та якісний [5, с. 38–39].

Л. Фрідман подає класифікацію за відношенням до діяльності мотивів:

– **зовнішні** (не пов'язані із самою діяльністю): суспільні; особистісні;

– **внутрішні** (безпосередньо пов'язані із діяльністю): процесуальні; результативні; мотиви саморозвитку [10, с. 75–76].

Складність дослідження мотивації зумовлена тим, що учень спонукається до учіння комплексом мотивів, які не лише збагачуються взаємно, але й протистоять один одному.

Література

1. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика : учебник. Санкт-Петербург, 2000. 304 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Зимня И. А. Педагогическая психология. Учебник для вузов. М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М. : Просвещение, 1983. 96 с.

5. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. М. : Педагогика, 1984. 144 с.
6. Дзюбка Л. В., Гриценко Л. І Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 33–43.
7. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. 368 с.
8. Слостенин В. А., Каширин В. П. Педагогика и психология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Изд. центр «Академия», 2001. 480 с.
9. Столяренко А. М. Психология и педагогика. М. : ЮНИТИ, 2002. 423 с.
10. Фридман Л. М., Волков К. Н. Психологическая наука – учителю. М. : Просвещение, 1985. 224 с.
11. Яременко Л. Мотивація навчального процесу як педагогічна проблема. *Вища освіта України*. 2014. С. 69–74.

УДК 37.018

ОСНОВНИ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ШКОЛИ

І. В. Чубаха

Провідні тенденції освіти у світі пов'язані з ідеєю створення умов для розвитку особистості. «Потреба в самореалізації – одна з провідних потреб особистості, що є внутрішнім стимулом людської діяльності. Створення освітнього середовища для розвитку особистості, здатної до такого типу самореалізації – основне завдання сучасної школи» [1, с. 235].

Освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [2, с. 367].

Істотними характеристиками цього середовища є гнучкість, різноманітність, доступність у часі та просторі, які забезпечують людині розуміння саме себе і навколишнього середовища, сприяють виконанню його соціальної ролі. Головною цінністю освіти стає розвиток в людині потреби і можливості вийти за межі того, що вивчається, здібності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток і самоосвіту. Таке уявлення діаметрально змінює підхід до освіти, особливо в його прогностичній інтерпретації: головне не система жорстко детермінованих освітніх установ по суті, нав'язувана людині й що обмежує свободу вибору, а людина, котра свідомо вибирає індивідуальну освітню траєкторію відповідно до своїх інтересів і здібностей, що визначають його освітні потреби.

Сучасне освітнє середовище включає наступні компоненти:

1. Зміна організації простору класу.

Тут мова йде про урізноманітнення варіантів організації навчального простору в класі, використання мобільних робочих місць, які легко трансформувати для групової роботи, створення навчальних осередків, ергономічність, простота, універсальність. Зонування класного приміщення не є ані проблемою, ані рішенням проблеми – воно є лише одним з елементів особистісно-орієнтованого освітнього середовища, пов'язаним перш за все з гнучкою організацією навчального приміщення.

У класі слід виділити незмінні стаціонарні осередки, що становлять його основу – «каркас». Як правило, це робоче місце вчителя, основна класна дошка, ємності для зберігання навчальних матеріалів – як обмеженого доступу, так і відкриті для учнів. Інші елементи облаштування класу можуть бути мобільними, забезпечувати гнучкість, можливість швидкої реорганізації.